

SZÉLL KRISZTIÁN

Az adathozzáférés és felhasználás nemzetközi gyakorlatai

Az (oktatási) adatok mennyiségének napjainkban tapasztalható erőteljes növekedése egyértelműen felveti a kérdést, hogy kik és milyen célból használják ezeket az adatokat, illetve, hogy milyen hozzáférés biztosított a különböző módszerekkel gyűjtött adatokhoz. A téma kapcsán érdemes körbejárni néhány olyan ország gyakorlatát, amely egységes adatgyűjtési és felhasználási alapelvekre épülő, több évtizedre visszatekintő adatkultúrával rendelkezik. Ennek megfelelően a tanulmány egy angolszász (Anglia) és egy skandináv (Svédország) kultúrkörből származó országban tárja fel a közoktatási célú adatgyűjtések alapján előálló adatbázisokhoz való hozzáférés és az adatfelhasználás gyakorlatait.

A megfelelő tudományos eljárásokkal bizonyított adatokon alapuló döntéshozatal utóbbi évtizedekben tapasztalható felértékelődésének egyik legfőbb oka az elszámoltathatóság erősödő igénye; vagyis a modern közigazgatási gyakorlatban alapvető követelménnyé vált minden olyan beavatkozás hatásának tudományos eszközökkel történő vizsgálata, amelyre közpénzeket fordítanak. A tendenciát tovább erősítette az oktatási-nevelési rendszer minőségét, eredményességét és hatékonyságát célzó legjobb fejlesztések megtalálásának és legjobb megvalósításának (implementációjának) igénye, valamint a tudományos módszerek, eszközök folyamatos fejlődése, alkalmazásuk növekvő térnyerése is (Halász, 2009, 2010a, 2010b). Az adatalapú szemlélet és megközelítésmód tehát hangsúlyos szerepet kapott a nemzetközi szakpolitikai diskurzusban, a nemzetközi szervezetek (pl. Európai Bizottság, OECD, ENSZ, Világbank) deklarált céljává vált, hogy a társadalmi jólét növelése érdekében segítse a tényeken, adatokon alapuló döntéshozatali kultúra elterjedését valamennyi szakpolitika esetében (OECD, 2008).

Ennek megfelelően több nemzetközi program is elindult a tényekre, adatokra alapozott oktatáspolitikai döntéshozatal szemléletének – a korlátok ismeretével együtt történő – széles körű elterjesztésére, a döntéshozók, oktatásstatisztikusok, oktatáskutatók és más szakterületek képviselői közötti tapasztalatcsere és együttműködés erősítésére, valamint az oktatáskutatások és az oktatás területén végzett adatgyűjtések, hatásvizsgálatok minőségének javítására. Ilyen volt például az OECD 2003-ban induló önálló, *Ténye-*

* A kutatás az Oktatási törzsindikátorok és mérési eredmények alapján készülő indikátorok rendszerének továbbfejlesztése című TÁMOP 3.1.8.-09/1-2010-0004 projekt keretein belül zajlott.

ken alapuló oktatáspolitikai-kutatás (*Evidence-based Policy Research in Education*) elnevezésű programja (OECD, 2007), vagy a PISA-vizsgálatok¹ elindulása is, amely előtérbe helyezte a standardizált mérések eredményeire alapozott elemzések alkalmazását és alkalmazhatóságát az oktatáspolitikai döntések során. A téma az Európai Unió oktatáspolitikájának is fontos elemévé vált, sőt a hazai oktatáspolitikai döntéshozásban is elindult egy olyan folyamat, mely során a kutatási, mérési és tudományos adatokra történő hivatkozás (lásd például az Országos kompetenciamérések jogszabályi szinten is garantált alkalmazását) valamiféle normává kezd válni.

Ideális esetben a felmerülő oktatási-, társadalmi-, illetve gazdasági igények, valamint a fejlesztési területek feltérképezésekor, a beavatkozások szükségességének igazolása-kor és végrehajtásakor a döntéshozók adminisztratív és statisztikai adatokra, tudományos kutatási eredményekre (is) támaszkodnak. Természetesen az adatok szakpolitikai célú felhasználása mellett számos más cél is körvonalazódik, az adatok, kutatási eredmények által közelebb juthatunk például az oktatási jelenségek, a teljes oktatási rendszer megismeréséhez, megértéséhez is. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a valóságban számos korlát, akadályozó tényező befolyásolja az adatokhoz való hozzáférést, az adatok későbbi felhasználását, felhasználhatóságát. Az adatgyűjtés céljai, az adat-előállítás módszerei, a kutatói, statisztikai, informatikai és (szak)politikai elképzelések, megközelítések, érdekek eltérései, a gyakorlati megvalósítás nehézségei, az adatbiztonsági és adatvédelmi szempontok, az adatok szerepének és korlátainak nem kellő ismerete mind-mind olyan tényezők, amelyek hatással vannak az adathozzáférésre és az adatok felhasználására is. Egyetértve Veroszta Zsuzsanna (2011) megállapításával, mindebből az is következik, hogy az adatok nem tekinthetők mindentől független, objektív tényeknek, már csak az adatok keletkezését befolyásoló eltérő szakmai, módszertani, személetbeli, stb. előfeltételek, megközelítések, valamint a létrejött adatok többféle módon történő interpretálhatósága miatt sem. Hozzáteve, hogy bármilyen érdek- és értékrendszer mentén is valósul meg az adatgyűjtés és az adatok interpretálása, az adatok felhasználása szempontjából a legalapvetőbb kritérium a gyűjtött adatok minősége, hiszen adatokon alapuló bármilyen (kutatói, indikátorfejlesztési, szakpolitikai stb.) döntés megszületéséhez elsősorban megbízható és érvényes adatokra van szükség. Az adatminőségi problémák egyértelműen hibás döntésekhez, hibás következtetések levonásához vezethetnek.

A keletkező oktatási adatok lehetőséget adnak olyan oktatási indikátorok kialakítására, amelyeket az oktatáspolitikai által befolyásolható területekre fejlesztenek ki azzal a céllal, hogy figyelemmel kísérjék egy kiválasztott oktatási jelenség alakulását, egy kitűzött oktatáspolitikai cél elérését, vagy akár a teljes oktatási rendszer működését. Az oktatási indikátorok lehetnek egyszerű statisztikai adatok, vagy több statisztikai adatból előállított jelzőszámok is (Tót, 2004). Az indikátorok segítik az adatok, számok tengerében történő eligazodást, és normatív jelleggel összegzik – s ezáltal egyszerűsítik is – egy jelenség legfontosabb jellemzőit, módot adva a különféle szempontú (térbeli, időbeli, csoportbeli stb.) összehasonlításokra is (Havasi, 2007).

Az indikátorfejlesztési folyamat során a már gyűjtött, illetve a későbbiekben éppen ezért gyűjtött (statisztikai) adatokból választják, illetve alakítják ki azokat a mutatószámokat, amelyek alkalmasak lehetnek egy adott oktatáspolitikai cél elérésének nyomon

¹ *Programme for International Students Assessment*, az OECD tanulói teljesítmények nemzetközi értékelésének programja.

követésére. A szakmailag megalapozott adatgyűjtések, valamint az azokra épülő indikátorfejlesztési és szakpolitika-alkotási folyamat elejét veheti annak, hogy a politikai célok és érdekek alátámasztására a legkönnyebben elérhető, és sokszor szakmai megfontolásoktól mentes adatokat használjanak fel. Ugyanakkor a különböző nemzeti és nemzetközi (gazdasági, politikai, stb.) érdekek bizonyos értelemben és mértékig erősíthetik is ezt a folyamatot, hiszen a különböző érdekek a kitzűzött oktatáspolitikai célokat is befolyásolhatják. Az egyes országokban megvalósuló közoktatási adatgyűjtések és a biztosított adathozzáférések megismerése, megértése szempontjából rendkívül fontos, hogy az indikátorok nem pusztán leíró jellegűek, hanem olyan mutatószámok, amelyeket egy meghatározott szempont- és normarendszer szerint választanak ki, illetve értelmeznek. Hozzátevé, hogy a legtöbb esetben a gyűjtött oktatási adatok körét is ezen nemzeti és/vagy nemzetközi szempont-, érték- és érderendszer mentén határozzák meg.

A nemzeti adatgyűjtési rendszerekre a legnagyobb hatást három nemzetközi szervezet, az Európai Bizottság, az OECD és az UNESCO, valamint az általuk 1994-től bevezetett egységes – az uniós országok számára kötelező érvényű – éves közös adatgyűjtés, az UOE-adatgyűjtés gyakorolja. Az indikátorfejlesztések terén is jelentős ezen nemzetközi szervezetek hatása. Az OECD az *INES (Indicators of Education Systems)* program keretein belül, a tagállamok szakértőiből álló munkacsoport (*INES Working Party*) és annak két speciális szakértői hálózata (*NESLI* és *LSO*) közreműködésével, meghatározott keretrendszer mentén fejleszt oktatási indikátorokat. Ezek az indikátorfejlesztések és a mögöttük lévő adatgyűjtések (ide értve a PISA, TALIS,² PIAAC³ felméréseket is) jelentősen befolyásolják a tagországok oktatáspolitikai folyamatait (Halász, 2014; Kádárné, 2004; OECD, 2014). Az Európai Unió indikátormodellje – melyet az Európai Bizottság Indikátor Állandó Munkacsoportja (*SGIB: Standing Committee of Indicators and Benchmarks*) koordinál – nagymértékben támaszkodik az OECD adat- és indikátorfejlesztési tevékenységére. Lényeges különbség azonban, hogy míg az OECD tulajdonképpen tanácsadó jelleggel – ugyanakkor rendkívül meghatározó oktatáspolitikai, iránymutatási és az esetek többségében érdekvezérelt szerepkörrel – végzi tevékenységét, addig az Európai Unió komoly és egzakt oktatáspolitikai célértékeket, monitoringrendszert és támogatáspolitikát rendel az oktatási indikátorrendszeréhez. Ezáltal olyan témakörök is bekerülnek a nemzeti oktatáspolitikákba, amelyeket lényegében az Európai Unió tematizál, annak ellenére, hogy az oktatás területe, az oktatási és képzési rendszer jelenleg nemzeti hatáskörbe tartozik az Unióban. Mindez azt is jelenti, hogy ezek a kiemelt témakörök sok esetben addig, amíg az Unióban célkitűzéssé és finanszírozási alappá nem váltak, fel sem merültek és nem is épültek be szervesen bizonyos nemzetek oktatáspolitikájába. Lásd például a korai iskolaelhagyás kérdéskörét, amellyel a magyar oktatáspolitikai legfőképpen az uniós elvárások miatt foglalkozik, és többnyire akkor is csak ad hoc jelleggel és nem is kellőképpen fókuszáltnan, vagyis a célzott finanszírozás következtében más, csak nagyon közvetve kapcsolódó témakörök (pl. iskolák digitalizálása) megoldását is az intézkedéscsomagokba építve.

A tanulmányban arra keressük a választ, hogy a vizsgált nemzeti adatrendszerek (1) milyen célból gyűjtenek adatokat és fejlesztenek indikátorokat, (2) a célok elérése érdeké-

2 *Teaching and Learning International Survey*, az OECD ciklusonkénti nemzetközi tanárvizsgálata.

3 *Programme for the International Assessment of Adult Competencies*, az OECD felnőttek képességeinek és kompetenciáinak felmérésére irányuló programja.

ben milyen szintű és tartalmú adatokat gyűjtenek, valamint (3) milyen hozzáférést biztosítanak az egyes szereplőknek az adatrendszerek háttéradatbázisaihoz. A vizsgálathoz hasznos segítséget nyújtottak az OECD indikátorfejlesztéseit felügyelő szakértői munkacsoport (*INES Working Party*) általunk vizsgált tagállamaiból delegált tagjai, valamint az Eurydice hálózat nemzeti irodáinak munkatársai. Természetesen a gyűjtött oktatási adatok köre és az adatok elérhetősége, felhasználása nem választható el a vizsgált országok oktatási rendszerétől, szerkezeti sajátosságaitól, valamint az adatgyűjtés és adatszolgáltatás intézményi háttérétől, ezek ismerete nélkül nehezen értelmezhető és elemezhető az adathozzáférés gyakorlata. Ennek ellenére mindezek részletes ismertetésétől terjedelmi korlátok miatt eltekintünk, azonban alapvető forrásként ajánljuk az Eurydice nemzeti oktatási rendszereket részletesen leíró honlapját.⁴

Anglia

Az angol közoktatási rendszer egyik fő sajátossága, hogy a különböző oktatási szolgáltatások nagymértékben decentralizáltak, vagyis minden iskola nagyfokú önállóságot élvez, saját maga felelős a költségvetéséért és a személyi döntésekért. Az oktatás gyakorlati megvalósítása terén a helyi önkormányzatokra/helyhatóságokra, a civil szervezetekre, az egyházakra és az egyes iskolák irányító testületeire is felelősség hárul. Angliában minden (állami és magán) iskolának regisztrálnia kell az Oktatási Minisztériumnál (*Department for Education*), így minden iskola tevékenységét rendszeresen ellenőrzik, mely ellenőrzéseket független, parlament által felügyelt tanfelügyeleti hivatal (*Office for Standards in Education, Children's Services and Skills*) végzi el. A legtöbb iskola államilag finanszírozott, így az adatgyűjtési gyakorlat feltérképezésekor elsősorban az állami iskolák adatszolgáltatási kötelezettségét vesszük alapul.

Angliában fejlett adatgyűjtési rendszer működik, melynek egyik nagy előnye, hogy szinte minden lényeges információ egyéni szinten áll rendelkezésre a tanulókról. Az oktatási célú adatgyűjtések és adatfejlesztések deklaráltan több célt is szolgálnak, amelyek közül kiemelendő a tanügyigazgatási szempontok érvényesítése és a költségvetés tervezése, ugyanakkor egyre erősebb súllyal jelenik meg a szakpolitika-elemzési, illetve oktatáskutatási célú felhasználás, valamint az oktatási rendszer és szereplőinek (tanulók, tanárok, iskolák) értékelése, amely alapot ad a szakpolitikai és iskolai szintű fejlesztésekre is (1. táblázat).

4 Elérhető: <https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Countries>

1. táblázat: Az oktatási adatok gyűjtésének és fejlesztésének céljai Angliában

Oktatási rendszer irányítása, szervezése (országos szintű tanügyigazgatás)	✓
Költségvetés tervezése	✓
Szakpolitika-fejlesztés és szakpolitika-elemzés	✓
Iskolafejlesztés	✓
Oktatáskutatás (alapvető problémák megismerése, megértése)	✓
Diákok értékelése	✓
Tanárok értékelése	✓
Iskolák értékelése	✓
Teljes oktatási rendszer értékelése	✓

Angliában a közoktatási célú adatgyűjtéseket és adatfejlesztéseket az Oktatási Minisztérium felügyeli, vagyis a különböző oktatási célú adatbázisok – amelyek alapján a nemzeti és a nemzetközi oktatási célú adatszolgáltatások is történnek – adatgazdája és fejlesztője az oktatásért felelős szakárca. Ugyanakkor a minisztérium tevékenységét különböző ügynökségek, végrehajtó szervezetek és közszolgálati testületek is segítik, mint például az Oktatásfinanszírozási Ügynökség (*Education Funding Agency*), a Standardok és Tesztelések Ügynöksége (*Standards and Testing Agency*), a Tanítás és Vezetés Nemzeti Intézete (*National College for Teaching and Leadership*) vagy a Képzési és Vizsgaszabályozási Hivatal (*Office of Qualifications and Examinations Regulation*). Az államilag fenntartott iskoláknak törvény által előírt éves, iskolai szintű adatszolgáltatási kötelezettsége van (*early years census, school census*), amely során a legfontosabb – például részvételre, továbbhaladásra, végzettségre vonatkozó – adatokat tanulói szintű egyéni adatokból összeítik valamennyi képzési szinten.⁵

A tanulói szintű egyéni adatokat a *Nemzeti Tanulói Adatbázis (NPD: National Pupil Database)*⁶ különböző moduljai tartalmazzák, amely az adatokat négy szinten tárolja: az 1. szint a legérzékenyebb személyes adatokat, a 2. szint az egyéb, kevésbé érzékeny személyes adatokat, a 3. szint az iskolai szintű adatokat, míg a 4. szint a tanulók oktatással kapcsolatos adatait tartalmazza. Az adatbázis tehát a személyes adatok mellett információt nyújt többek között a teljesítményméréseken elért teszteredményekről, előzetes képesítésekről, tanulói pályáról és előrehaladásról is. A hátrányos helyzetre vonatkozóan is tartalmaz adatot az adatbázis, melynek alapját a lakcím szerint kialakított, halmozottan hátrányos helyzetet jelző index (*Indices of Multiple Deprivation*) és a térítésmentes iskolai étkeztetésben való részvétel (*Free School Meal*) adja. Az évfolyamismétlők alakulását viszont nem követik nyomon, habár ehhez az adatbázisban rendelkezésre állnak az adatok. Ennek egyszerű oka van: az évfolyamismétlés nem jellemző az angol oktatási rendszerre, így ezt nem is kísérik figyelemmel. Az *NPD* nem „csupán” adatokat, hanem indikátorokat is tartalmaz. Például a hiányszások száma mellett a diákok hiányzásának nyo-

⁵ Megjegyezzük, hogy a magániskolák is kötelesek éves iskolai szintű aggregált adatokat szolgáltatni (*school-level annual school census*) a legfontosabb információkról (pl. iskola adatai, tulajdonosi háttér, tanulósám, tanárlétszám, kurzusok adatai, tandíj).

⁶ Az *NPD*-ről bővebb információk érhetőek el a <https://www.gov.uk/national-pupil-database-apply-for-a-data-extract> weboldalon.

mon követéséhez egy ún. „tartós távollévő mutatót” (*persistent absentee indicator*) is beépítettek a rendszerbe, amely a hiányzások teljes lehetséges óraszámhoz viszonyított arányát jelzi. Ha ez a mutató egy adott diáknál eléri a 15%-ot, akkor azt jelzi a diák iskolája felé.

Az államilag finanszírozott iskolákban dolgozók legfontosabb jellemzőit az éves gyakorlati *Iskolai Munkaerő-felmérés (SWS: School Workforce Survey)*⁷ biztosítja. A felmérés az állami iskolák tanáiról, valamint a pedagógusmunkát segítő alkalmazottairól gyűjt aggregált adatokat, így többek között az iskola létszámáról, megüresedett álláshelyeiről, a betegszabadságon lévők számáról, továbbá az iskolában dolgozók koráról, fizetéséről, képesítéseiről – a középfokon oktatók esetében a tanított tárgyakról, a szakképzettség megfelelőségéről és a tantárgyankénti óraszámokról – nyújt információt.

Angliában nagy hagyománya van a tanulói teljesítményméréseknek is. Jelenleg az érintett korosztályokba tartozó diákok mindegyike éves szintű mérési, értékelési programokban vesz részt, évfolyamonként eltérő mérési területeken. Fontos jellemző, hogy a mérésekből, értékelésekből keresztmetszeti és longitudinális (azaz évenként egyéni szinten összeköthető) adatok is előállíthatók. A tesztek a tanulók kompetenciáinak – igaz, csak bizonyos képességterületeken történő – felmérését célozzák, ezért jellemzően egyéb felvételek (pl. tanulói, tanári háttérkérdőívek) nem társulnak a mérésekhez. Lényeges elem, hogy azon iskolák számára, ahol a minimum szint alatt teljesítők aránya egy meghatározott küszöbérték (*„floor standards”*) alá csökken, kiemelt szakmai támogatást biztosítanak, majd folyamatosan nyomon követik a fejlődésüket. Amennyiben ennek ellenére sem javulnak az eredmények, további beavatkozásokra (pl. az iskolavezetés felfüggesztésére, cseréjére, az iskola külső kontrolljának erősítésére) kerül sor.

Az angol adatrendszer egyik fontos jellemzője, hogy a tanulói adatokat tartalmazó oktatási adatbázisok⁸ összeköthetők, mely tanulói szintű adatintegráció lehetőséget ad a teljes tanulói pálya nyomon követésére. Igaz, az iskolarendszerből kikerülőket már kevésbé képes beazonosítani a rendszer, amely elsősorban annak köszönhető, hogy a közoktatási intézményeknek nem kötelességük nyomon követni az iskolából – általában a tan-kötelezettségi kor után – kikerülő tanulókat. A 16–18. év közötti korosztályról az iskolai statisztikai jelentésekből, a Munkaerő-felmérésből (*Labour Force Survey*), valamint a NEET-statisztikákból⁹ lehet informálódni. Sőt, egy új, NEET fiatalokról szóló jelentési kötelezettséget (*„NEET scorecards”*) is bevezettek, amely eredményjelentést minden egyes helyhatóságnak közzé kell tennie.

További fontos jellemző, hogy Angliában rendkívül nagy hangsúlyt fektetnek az oktatási szereplők és a nyilvánosság tájékoztatására, az oktatási rendszerrel, iskolákkal kapcsolatos információk, adatok széles körű hozzáférhetőségére, elérhetőségére, így a rendszer szerteágazó adatfelhasználásra ad lehetőséget az oktatásirányítók, a döntés-előkészítők, a szakpolitikai elemzők, a kutatók és a szélesebb nyilvánosság számára egyaránt. Az Oktatási Minisztériumon kívül az iskolák, a helyi hatóságok, az egyéb kormányza-

⁷ Az SWS-ről bővebb információk érhetők el a <https://www.gov.uk/government/collections/statistics-school-workforce> weboldalon.

⁸ Mint például a legfontosabb közoktatási adatokat tartalmazó *NPD: National Pupil Database*, a továbbképzési adatokat tartalmazó *ILR: Individualised Learner Record*, vagy a felsőoktatási adatokat tartalmazó *HESA: Higher Education Statistics Agency*.

⁹ A nem foglalkoztatott, oktatásban vagy képzésben nem részesülő „NEET”-fiatalok (*young people not in employment, education or training*) statisztikáit lásd: <https://www.gov.uk/government/statistics/neet-statistics-quarterly-brief-january-to-march-2014>

ti szervek és a kutatási szervezetek is hozzáférhetnek az adatokhoz, így tulajdonképpen minden szervezet (egyén) önállóan is végezhet szakpolitikai elemzéseket, oktatáskutatásokat.

Az angol oktatási rendszerben alapvető elv az iskolák transzparenciája és elszámoltathatósága, ami azt is jelenti, hogy jogszabályi háttérrel minden olyan adatot biztosítanak a nyilvánosság számára, amely útján az adófizetők, az oktatási szolgáltatásokat igénybe vevők megismerhetik az iskolák oktatással kapcsolatos adatait, eredményeit, és kvázi nyomást gyakorolhatnak az iskolákra (lásd például a szülők iskolaválasztási döntéseit). Ezt szolgálja az is, hogy az államilag finanszírozott iskoláknak a honlapjukon kötelezően publikálniuk kell az iskola legfontosabb adatait, elérhetőségeit, felvételi szabályzatát, tanfelügyeleti jelentéseit, tantervét, valamint az egyes támogatásokhoz történő hozzáférés eljárásait. A tanulói teljesítménymérések, vizsgák eredményeiről nemzeti szintű jelentések készülnek, továbbá az eredményekről mind az iskolák, mind a tanulók (és szülei) visszajelzést, tájékoztatást kapnak, sőt az iskolák kötelesek közzé tenni az iskolai szinten aggregált mérési eredményeiket és a minimum szint alatt teljesítő diákjaik arányát. Amennyiben a szülők igénylik, akkor az iskolák kötelesek mindezeket az információkat nyomtatott formában is a szülők rendelkezésére bocsátani. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy általában a középosztálybeli szülők a leginformáltabbak, amely oda vezet, hogy gyermekeiket a legjobb iskolákba íratják be, felerősítve ezzel az iskolák közötti különbségeket.

Angliában az oktatási adatrendszer tehát figyelemreméltóan nyitott, az Oktatási Minisztérium honlapján¹⁰ (illetve a kapcsolódó linkeken) az adatgyűjtésekről, adatbázisokról, a biztosított szolgáltatásokról, kutatásokról, valamint a különböző statisztikákról, statisztikai kiadványokról, gyűjteményekről részletes tájékoztatás, információ áll rendelkezésre, jól strukturált, kezelhető és kereshető formában.¹¹ A statisztikákban lehetőség van előre definiált, illetve az érdeklődő által előállított interaktív adatlekérdezésekre is. Összességében ingyen elérhetőek a legkülönbözőbb oktatási területeket és témákat lefedő nemzeti, helyhatósági és iskolai (képzési) szintű statisztikák. Így például mindenki számára hozzáférhetőek az iskolák teljesítménymutatói (pl. összesített mérési eredményei, oktatási jellemzői, kiemelt tanulói és tanári adatai), a tanfelügyeleti jelentések, vagy az összes iskola elérhetőségét és legfontosabb adatait, jellemzőit tartalmazó *Edubase*¹² adatbázis is. Sőt, az *NPD* vagy a teljesítménymérések anonimizált tanulói adatai kutatási, elemzési, tájékoztatási célból bárki számára elérhetőek, azonban a hozzáférés nem automatikus, az adatokat igényelni kell az Oktatási Minisztériumtól. Az igénylés megkönnyítéséhez az adatbázis tartalmáról és adatforrásairól szóló technikai leírások, metaadatok, valamint mintaadatbázisok nyilvánosan rendelkezésre állnak. Az igénylés teljesítése során tekintettel kell lenni az Adatvédelmi Törvény (*Data Protection Act*) iránymutatásaira. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy az adatvédelmi irányelvek alapvetően nem gátolják az adatok anonimizált és célhoz kötött felhasználását.

¹⁰ Elérhető: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education>

¹¹ A rendelkezésre álló statisztikai adatforrásokról, adatbázisokról összefoglaló kiadvány is készült (*Keen & Bolton 2015*). Hasonló kataszterek állnak rendelkezésre a szintén angolszász kultúrkörbe tartozó Írországban is, lásd például a gyermekekre vonatkozó adatforrás-leltárt (*Inventory of Data Sources on Children's Lives*): <http://www.dcy.gov.ie/inventory-of-data-sources-on-childrens-lives/>

¹² Elérhető: <http://www.education.gov.uk/edubase/home.xhtml>

Svédország

Svédország oktatási rendszere nagymértékben decentralizált, az oktatási szolgáltatások biztosítása a svéd önkormányzatok feladata, és az iskolavezetők is magas fokú autonómiával rendelkeznek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének olyan egységes alapelvek és célrendszerek, amelyek keretet adnak az oktatásnak, és amelyek megvalósulását és működését a svéd kormányzat a jogszabályokban foglaltakkal összhangban ellenőrzi. A svéd közpolitika általában arra törekszik, hogy a különböző intézmények, hivatalok által összegyűjtött adatok egy helyen fussanak össze. A kiépült rendszert alapvetően meghatározza a svédek azonosítására szolgáló egyetlen személyi azonosító szám, amely az egyéni szintű tanulói adatok alapja is. Svédországban tehát a személyeknek csak egy azonosítójuk van, ellentétben például Magyarországgal, ahol külön személyi szám, személyi igazolványszám, adószám, társadalombiztosítási szám, vagy éppen tanulói azonosító szolgál ugyanazon személy beazonosítására.

A svéd adatrendszer igen fejletlenek mondható, az oktatás területén is rendkívül széles körű az adatgyűjtés, vagyis tanulói és tanári adatok egyéni és aggregált szinten is rendelkezésre állnak valamennyi képzési szinten. Az adatgyűjtések, az adat- és indikátorfejlesztések alapvető célja, hogy a létrejött adatok és indikátorok átfogó képet adjanak az oktatási rendszerről, és helyi/nemzeti szinten értékeljék az oktatási folyamatokat, továbbá segítsék, támogassák az iskolafejlesztéseket. Ezt figyelembe véve az oktatási adatokat helyi szintű tanügyigazgatásra, oktatásirányításra és szervezésre, finanszírozás-tervezésre, szakpolitikai elemzésre és fejlesztésre, iskolafejlesztésre, oktatáskutatásra, valamint a tanulók, a tanárok, az iskolák és a teljes oktatási rendszer értékelésére egyaránt használják (2. táblázat).

2. táblázat: Az oktatási adatok gyűjtésének és fejlesztésének céljai Svédországban

Oktatási rendszer irányítása, szervezése (helyi szintű tanügyigazgatás)	✓
Költségvetés tervezése	✓
Szakpolitika-fejlesztés és szakpolitika-elemzés	✓
Iskolafejlesztés	✓
Oktatáskutatás (alapvető problémák megismerése, megértése)	✓
Diákok értékelése	✓
Tanárok értékelése	✓
Iskolák értékelése	✓
Teljes oktatási rendszer értékelése	✓

A Svédországra jellemző széles körű, országos szintű éves oktatásstatisztikai adatgyűjtések során az iskolák és az önkormányzatok szolgáltatják az egyéni szintből össze-szített adatokat az oktatási rendszer valamennyi szintjén. Az oktatásstatisztikai adatgyűjtések koordinálásáért alapvetően a *Skolverket* (Svéd Nemzeti Oktatási Ügynökség) a felelős, továbbá az adatok elérhetőségét biztosító online adatbázisok kezelése, fejlesztése is az Ügynökség felügyelete alá tartozik. Egyéb kormányzati szervek, ügynökségek is fejlesztenek adat- és indikátorrendszereket a különféle oktatáspolitikai területek monitorozá-

sára, azonban ezek az adat- és indikátorrendszerek is általában a *Skolverket* statisztikáin alapulnak. A *Skolverket* is felhasználja más szervezetek adatait, dokumentumait (lásd például a svéd iskolafelügyelet jelentéseit, vagy az önkormányzatok minőségi riportjait) a saját adatbázisaiban.

Az adatgyűjtések a gyerekek, tanulók oktatási részvételének releváns ismérveire, a nevelő-oktató személyzet legfontosabb jellemzőire, valamint az oktatás költségeire és eredményeire – amely magában foglalja a tanulói teljesítménymérések eredményeit is – irányulnak. Az adatok túlnyomó többsége (pl. évismétlők, hiányzások, lemorzsolódók, hátrányos helyzetű, illetve migráns tanulók) egyéni szintű, azonban ez nem jelenti azt, hogy ezen adatok mindegyikét iskolai szintre is aggregálják.

Az adatgyűjtések eredményeként előállt adatok elérésének biztosítása egyrészt a *Skolverket* statisztikai adatrendszerében és tájékoztató felületén,¹³ másrészt három fő online adatbázis segítségével történik: (1) *önkormányzati/térségi összehasonlító adatbázis*,¹⁴ (2) *SIRIS*¹⁵ és (3) *SALSA*.¹⁶ Az *önkormányzati/térségi összehasonlító adatbázis* lehetőséget teremt az egyes önkormányzatok óvodai, iskolai és felnőttoktatási adatainak egymással történő összevetésére. Az adatbázis tanulókról és tanulócsoportokról, iskolai személyzetről és tanulói/tanulmányi teljesítményekről nyújt iskolai szintre aggregált információkat kereshető formában. A *SIRIS* az oktatás minőségét és az oktatási eredményeket monitorozó online információs rendszer, amely komplex központi statisztikai adatbázisként, valamint a minőségfejlesztés egyik eszközeként funkcionál. Az adatbázis használatát az iskolákban dolgozóknak, az önkormányzati alkalmazottaknak és szakpolitikusoknak, az újságíróknak, a tanulóknak és a szülőknek egyaránt ajánlják. Az adatbázis – kereshető, interaktív felületen – többek között tartalmazza az oktatási alapadatok, a kompetenciamérési eredményeket, a záró vizsgaeredményeket, az iskolafelügyeleti jelentéseket, valamint az elvégzett oktatási tevékenységekről szóló éves önkormányzati minőségbiztosítási riportokat is. A *SALSA* pedig egy olyan, a 9. évfolyamos tanulói teljesítménymérés eredményein alapuló statisztikai modell, amely figyelembe vesz olyan, az iskola által nem befolyásolható háttértényezőket (pl. nem, migráns háttér, szülő iskolai végzettsége), amelyek befolyásolhatják a méréseken elért abszolút pontszámokat. A *SALSA*-t elsősorban igazgatóknak, tanároknak és szakpolitikusoknak ajánlják.

A svéd oktatási rendszerben, az iskolarendszer értékelési folyamatában központi szerepet töltenek be a tanulói teljesítménymérések is, amely méréseken az érintett évfolyamok valamennyi diákja részt vesz. A teljesítménymérési programok keresztmetszeti és longitudinális adatokat is biztosítanak. Minden évben több évfolyamon is zajlik mérés, évfolyamonként különböző mérési területeken (érdekesség, hogy a felnőttoktatásban is végeznek teljesítményméréseket). A teljesítménymérések tartalmi keretei a nemzeti keretanterv tartalmi követelményeihez kapcsolódnak.

A svéd adatrendszer alapvetően kettős célt szolgál: (1) az iskolák, önkormányzatok tájékoztatása, hogy összevethessék a saját teljesítményeiket a korábbi teljesítményeikkel és mások teljesítményeivel is, valamint, hogy felmérhessék, miként tudnák növelni és fejleszteni a saját teljesítményüket; és (2) a közvélemény, a nyilvánosság tájékoztatása, hogy

¹³ Elérhető: <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering>

¹⁴ Elérhető: <http://www.jmfal.artisan.se/>

¹⁵ Elérhető: <http://siris.skolverket.se/siris/f?p=Siris:1:0>

¹⁶ Elérhető: <http://salsa.artisan.se/>

jobban megértsék és egyben figyelemmel is kísérik az iskolák társadalmi funkcióit, kapacitásait és azok változásait. Ebből következően alapvető elv, hogy a gyűjtött adatokhoz az érintettek (amely akár lehet a teljes nyilvánosság is) hozzáférjenek. Ennek megfelelően az oktatási rendszerrel kapcsolatos adatok és statisztikák általában nyilvánosak, és lehetőség van előre definiált, vagy saját magunk által konstruált adattáblák böngészésére és letöltésére is. A kulcsindikátorokat szintén el lehet érni interaktív lekérdező felületeken. A mérési eredményekről iskolai és nemzeti szintű riportok készülnek, valamint a tanulók (és szüleik) is hozzáférhetnek az eredményeikhez. Lehetőség van arra is, hogy a záró vizsgaeredményeket a korábbi mérési eredményekhez kapcsolják, amely anonimizált módon kutatási célokra is felhasználható. A gyűjtött adatok különböző képzési- és iskolatípus, valamint regionális elhelyezkedés szerint is csoportosíthatóak.

A kulcsadatokról és a kulcsindikátorokról, azok változásairól rendszeres tematikus elemző kiadványokat, összefoglalókat publikálnak, valamint ezek alapján rövid szakpolitikai elemzések is készülnek a döntéshozók számára. A kevés fővel működtetett svéd Oktatási és Kutatási Minisztérium közoktatásért, iskolákért felelős osztálya mellett számos más szakmai szervezet is végez szakpolitikai jellegű kutatásokat, elemzéseket, mint például a *Skolverket*, a Svéd Iskolafelügyelet (*Skolinspektionen*), az oktatáspolitikai hatásvizsgálatokat és értékeléseket is végző Munkaerő-piaci és Oktatáspolitikai Értékelések Intézete (*IFAU*), vagy az önkormányzatokat képviselő *SALAR*.¹⁷ Ez azt is jelenti, hogy a szakpolitikai elemzések és oktatáskutatók mögött erős szakmai háttérintézményrendszer is meghúzódik.

Az egyéni szintű adatokat az iskolák és az önkormányzatok gyűjtik a személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló törvényben (*Personal Data Act*) meghatározottak szerint. Alapjellemző, hogy az oktatási adatok gyűjtésekor is alkalmazott egyetlen személyi azonosító az adatvédelmi irányelvek betartásával rendkívül széles körű adatintegrációra ad lehetőséget. Hozzáteve, hogy a jogszabályi háttér, az adatvédelem irányelvei alapvetően nem akadályozzák az adatok gyakorlati hasznosulását.

A vizsgált két decentralizált oktatási rendszer adathozzáférési és felhasználási gyakorlata alapján több közös következtetés is levonható. Először is az, hogy a fejlett adatrendszerek elsősorban egyéni szintű adatokat gyűjtjenek, így az aggregált statisztikai adatok előállítását az egyéni szint összesítésével történik. Másodsor az, hogy az adatgyűjtések és indikátorfejlesztések céljai között a költségvetés-tervezési és tanügyigazgatási szempontok mellett hangsúlyosan megjelennek a fejlesztési, kutatási és értékelési szempontok is. Végül pedig az, hogy a fejlett adatrendszerekben adott a szándék és a lehetőség az adatvédelmi irányelveknek megfelelően anonimizált formában megvalósuló és különböző célokra (pl. adminisztratív terhek csökkentését, oktatáskutatók és fejlesztések támogatását) szolgáló adatintegrációra, hozzáteve, hogy ezek a rendszerek különös figyelmet fordítanak az adatvédelem és az adatfelhasználás közötti egyensúly megteremtésére.

¹⁷ A *SALAR* (Svéd Helyi Önkormányzatok és Régiók Szövetsége) minden évben kiadja a *Nyílt összehasonlítások – általános iskolák (Open comparisons – Compulsory school)* elemzését, amely önkormányzati szinten hasonlítja össze az iskolák teljesítmény és erőforrás-mutatóit. Az elemzések egyrészt a *Skolverket* adatain, másrészt egyéb hivatalos statisztikákon, harmadrészt pedig tanulói kérdőíves felvételen alapulnak.

Fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy a nemzetállamok adatgyűjtési és indikátorfejlesztési rendszerét erősen meghatározza a nemzetközi szervezetek adatgyűjtési és indikátorfejlesztési tevékenysége. Továbbá azt is hangsúlyozzuk, hogy az adatgyűjtési és hozzáférési alapelvek lefektetése és társadalmi elfogadottsága erősíti az adatok célhoz kötött és széles körű felhasználását. Az alapelvek mentén megvalósuló adatkultúra és az adatok szakyszerű, célhoz kötött felhasználása segíti az adatgyűjtésekre irányuló társadalmi bizalom erősítését is. Ehhez járulhat hozzá az oktatási szereplők és a teljes (szakmai) nyilvánosság széles körű tájékoztatása.

IRODALOM

- HALÁSZ G. (2009) Tényekre alapozott oktatáspolitikai és oktatásfejlesztés. In: PUSZTAI G. & RÉBAY M. (eds): *Kié az oktatáskutatás. Tanulmányok Kozma Tamás 70. születésnapjára*. Csokonai Könyvkiadó, Debrecen. pp. 187–191.
- HALÁSZ G. (2010a) *A pedagógiai rendszerek általános hatás- és bevételek-vizsgálati rendszere*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Kézirat.
- HALÁSZ G. (2010b) A pedagógiai rendszerek általános hatás- és bevételek-vizsgálati rendszere. In: *A pedagógiai rendszerek független hatáselemzés/bevételek-vizsgálati rendszereinek kidolgozása*. Összefoglaló tanulmány a TÁMOP3.1.1. 2. pillér 11. alprojekt számára (kutatásvezető: Vass Vilmos). pp. 128–164.
- HALÁSZ G. (2014) Az OECD és az oktatás. In: SZÉLL K. (ed): *Az OECD az oktatásról – adatok, elemzések, értelmezések*. Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet, Budapest. pp. 7–15.
- HAVASI É. (2007) Az indikátorok, indikátorrendszerek jellemzői és statisztikai követelményei. *Statisztikai Szemle* 85(8). pp. 677–689.
- KÁDÁRNÉ F. J. (2003) Az OECD oktatási indikátor-programja. In: IMRE A. (ed) *Jelzések az oktatásról. Oktatásunk helyzete az OECD adatainak tükrében*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. pp. 11–26.
- KEEN, R. & BOLTON, P. (2015) *Statistics, Sources of social statistics: Education*. House of Commons Library.
- OECD (2007) *Evidence in Education: Linking Research and Policy, Knowledge management*. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2008): *Statistics, Knowledge and Policy 2007 – Measuring and Fostering the Progress of Societies*. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2014) *Education at a Glance 2014. OECD indicators*. OECD Publishing, Paris.
- TÓT É. (2004) *Oktatási Indikátorok, az OECD INES Network-B tevékenysége*. Kutatás közben 264, Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest.
- VEROSZTA ZS. (2011) Adatok az oktatáspolitikai és a kutatás közti térben. *Educatio* 20(4). pp. 521–534.